

Laxness' humor

Af stud. theol. *Johannes Møllehave*

»Denne saakaldte verdenskrig, maaske den naaderigeste velsignelse, som Vorherre har sendt vort land siden napoleonskrigene, reddede folket fra hungeraarenes følger og genrejste vor kultur med forøget efterspørgsel efter fiskemad og levertran, ja, denne dejlige verdenskrig, og Gud give, at vi snart igen faar noget lignende. Den begyndte paa den maade, at en sølle fyr blev skudt – nogle kaldte ham Ferdinand – det var en udlænding og denne Ferdinand blev i den grad savnet af onde mennesker, at de blev ved med at hakke hinanden i stykker ligesom fedt i et trug i fire aar i træk og mere til – det sker i faaresamlingens tid i den lille badstue i sommerhuse; de sidder nemlig endnu en gang sammen her, disse lidt blødagtige kæmper, som selv hele deres liv har ført en langt alvorligere krig end denne verdenskrig, og den var da ogsaa begyndt og udkæmpet paa en ulige mere betydningsfuld foranledning end den, at Ferdinand blev skudt ...«

Paa en saadan maade taler mændene i *Asta Sollilja* om første verdenskrig, og man naar frem til enighed om, at det alt i alt var bedst, at man kom af med det sølle skrog til Ferdinand. Godt orienteret om begivenhederne i den store verden kan en islandsk bonde daarligt være, naar han ikke ser andre aviser end dem, han nu og da faar som indpakningspapir om en fisk. Alligevel er der nok at snakke om. Laxness nøjes ikke med at spille paa den uvidendes bedreviden, som allerede Holberg udnyttede humoristisk. Han tegner et satirisk billede af det lille neutrale land, som er sig selv nok og som altid haaber paa verdenskrig, der kan øge efterspørgselen. Han digter sig ind i disse store mænds smaa tankegange, og han nøjes ikke med at udlevere dem, han elsker dem. Han skildrer dem ikke med en ironi, som hugger forbindelsen mellem ham og dem over – han tegner dem med en humor, der binder baade ham og læseren til den skildrede verden. Han er stolt af disse gæve typer, som ikke respekterer andre konger end fjeldkonger. En stor del af den underfundighed, som altid glimter i Laxness' tekster, hænger sammen med den ufattelige selvrespekt, hans figurer bevarer selv i den dybeste fornedrelse.

I *Islands klokke*, hvori hovedpersonen er bonden Jon Hreggvidsson, faar vi et karakteristisk eksempel paa en saadan ubesejret selvrespekt. Jon Hreggvidsson er paa en farefuld rejse i Tyskland blevet arresteret af nogle soldater. Han bliver ført til forhør og en rasende adjudant spørger ham, om det er sandt, at der paa Island er flere spøgelse, uhyrer og djævlende mennesker, at islændinge nedgraver hajfisk i møddingen og æder dem bagefter, at islændinge, naar de er sultne, tager skoene af sig og gnasker dem i sig som pandekager, at islændinge lever i jordhuler, at islændinge ikke forstaar sig paa noget arbejde, at islændinge laaner deres døtre ud til udenlandske mænd, for at de skal sove hos dem, at en islandsk pige regnes for en ren jomfru, indtil hun har faaet sit syvende barn uden for ægteskab, at islændingene er tyvagtige, løgnagtige, storsnude, lusede, drukkenbolte, skørlevnere, feje og uduelige til krigsvæsen etc.

Jon Hreggvidsson slugte en smule spyt for at væde halsen. Adjudanten hævede stemmen og gentog:

»Er det rigtigt?«

John Hreggvidsson rankede sig og sagde:

»Min forfader, Gunnar paa Hlidarendi, var tolv alen høj.«

Er det nødvendigt at sige mere?

I den samme fortællings tredje bind, *København brænder*, skildres den stolte islandske pige Snæfridur. Ogsaa hun har denne karakteristiske usaarlige stolthed. Hun konfronteres med den umedgørlige og selvglade Gyldenløve, friherre til Marselisborg og guvernør over Island. At han imidlertid er temmelig uvidende om forholdene paa Island og dertil ligeglad med landets skæbne, fremgaar af hans besynderlige plan: »Jeg har altid sagt til min frænde, majestæten: Send du de islandske til Jylland, hvor der er nok af lyng til deres faarehold, og sælg saa landet til de tyske, engelske eller selv til de hollandske, jo før jo hellere, for en rimelig sum, og brug saa pengene til at føre krig mod de svenske som har snuppet dit gode land Skaane fra dig.« Hun tøver et øjeblik efter denne salve, saa svarer hun: »Der findes et vers af en islandsk oldtidsdigter. Der staar der: Selv om man mister fæ og frænder og tilsidst selv dør, saa gør det ikke noget, hvis man har skabt sig et godt navn.«

Det er betegnende for Laxness' humor, at han i en snæver vending lader sine forhutlede og forulykkede personer ty tilbage til den rige fortid. Laxness har i en kostelig skildring af, hvorledes de islandske haandskrifter blev samlet, fortalt om, hvorledes de dyrebare skindlapper blev brugt til at stikke i munden paa børn, som havde ondt for

tænder. Man fodrede bogstavelig talt børn med landets litteratur. Intet under, at de siden under haarde prøvelser vendte tilbage til disse skindlapper, som fine herrer fra Danmark havde fundet frem »i gennemmuggent hø i folks sengebunde mellem andet ragelse, saasom strømpeskafter, raadne vadmelsstumper, garnrevler, brudstykker af hestesko, horn, knogler, gæller af tørfisk, stenhaarde halsstykker, vævevægte, træstumper, muslingeskaller, konkylier og søstjerner«.

I sidst anførte citat blinker Laxness' *tingshumor*, som man træffer overalt i hans forfatterskab. Redskaber og ting taler i deres eget milde sprog om de personer, der er knyttet til dem. Man vil saaledes sent glemme *vanterne* i historien om Napoleon Bonaparte. Det er en lille smuk novelle om en fattig dreng, der rejser ud i verden for at blive noget stort – og vender hjem som »Napoleon«. Han er blevet sindssyg i det fremmede, og man behandler ham med den største respekt og høflighed, da han vender tilbage. For nemheds skyld bruger man dog ikke hele hans fine kejserlige titel, men nøjes med at kalde ham Parte. En dag sender hans gamle mor ham et par vanter. Stor som han er blevet, vil han ikke længere kendes ved sin ringe herkomst, og han smider vanterne bort. Tyve aar senere vender hans forstand tilbage. Hans mor og hans øvrige slægt er borte. Han gaar ud for at finde sine vanter.

I mødet med fremmede nationers repræsentanter hævder Laxness' figurer sig med den førømtalte overdimensionerede selvrespekt. Man taler til store folk som til en bror eller maaske snarere en fattigper, som man ikke holder af for hans egne kvaliteters skyld, men fordi man i ham trods alt erkender et Guds barn. Ved at udnytte humorens grundskabelon: modsætningsforholdet, paa den underfundigste maade har Laxness skabt nogle af sine vittigste beretninger; til eksempel vil jeg citere et lille afsnit fra *Det genfundne paradis*. Christian den Niende ankommer til Island i anledning af tusindaarsfesten:

»Mange var kommet ridende for med egne øjne at se en af den slags, som gamle forfattere har givet liv i bøger. Det var ikke faa, der regnede sig for descendenter af større fyrster end Kristian Vilhelmssøn, og selv om man skyldigst respekterede den høje rang, som man i Danmark havde givet denne udlænding sammen med kongenavnet, er det uvist, om denne konge nogen sinde har befundet sig i et kompagniskab, der regnede ham for staaende saa langt under sig med hensyn til stamtræ som disse krumpne skæverpatienter i runkne og revnede kohudesko, der gav partiet her. Man har heller ikke paa Island glemt, at dette afkom af tysk husmandsadel, plejebarn hos gode mennesker i Danmark, kun

ved hjælp af islandske genealogier kunne føre sin slægt tilbage til Gorm den Gamle, som nogle siger aldrig har været til. Trods Kristian Vilhelmssøns jævne herkomst har man paa Island sat ham højere end de fleste andre danske konger, hvorefter tydeligt fremgaar, hvilken stormand han har været.«

Det er ofte blevet fremhævet, at Laxness staar i en ubetalelig gæld til sit hjemlands oldprosa. I de fleste af hans fabulerende fortællinger (i modsætning til de sociale) møder vi pontusrim og sagaingredienser, navnlig i *Islands klokke*-trilogien. Især synes spøgelses, som skildres med den mest ramsaltede humor, at have Laxness' store interesse, og de er gerne af samme slægt som sagaernes spøgelses. De »trampler uhøviske danse, reciterer tarvelig digtning og kommer med tvivlsomme paastande« (!). Laxness fortæller et sted om, hvor forundret han blev, da han læste om spøgelses-sensationen i Skaane: »Visselig fandt vi islændere, at disse nyheder var temmelig magre, eftersom vi saa at sige er vokset op med spøgelses derhjemme: men paa den anden side havde man ikke i umindelige tider lagt mærke til spøgelses i Skandinavien før end nu, saa maatte man tilgive disse nationer, at de blev noget overraskede ved opdagelsen. Men én ting var der i alt det spøgeri, som jeg bed mærke i: I et af bladene stod der nemlig, at spøgelseset red paa hustagene og sparkede hælene i tagbeklædningen paa begge sider af mønningen. Da saa jeg pludselig for mig de islandske gaarde med deres spidse gavle, der var højt vurderede af spøgelses, og sagde højt for mig selv: Det er et islandsk spøgelse!«

Bortset fra spøgelseserne, som maaske kan være uvæsentlige, har Laxness laant en væsentlig side af sine fortællinger fra sagaerne: Død, sorg, lidelse og fortvivelse skildres med en distancerende humor (ikke mindst i de sociale romaner – *Salka Valka*, *Frie Mænd* og *Sommerlandets Slot*, som ellers let kunne faa en patetisk slagside).

I *Gretters saga* skildres et skrækkeligt masse-mord. Efter at Gretter har før 12 bersærker i en fælde, begynder et gevaldigt slagsmaal, hvorunder bersærkerbrødrene Tore Tyllevom og Øgmund den Onde dør saaledes: »Da Tore Tyllevom brasede ned ad trappen, jog Gretter med begge hænder spyddet igennem ham, og da det var et spyd med en lang, lancedannet spids, blev der ogsaa plads paa det til Øgmund den Onde«. Beretningen om de to brøders død er blevet fortalt som en morsom historie. Hvis man vil mene, at det hænger sammen med, at sympatien er paa Gretters side, kan man i stedet læse beretningen om Atles død. Atle er en ven af Gretter, han forfølges, og en dag bankes der paa hans

dør. »Han gik selv hen til dørs, men kunne ikke faa øje paa nogen. Det var øsende regnvejr – derfor gik han ikke udenfor, men greb med begge hænder fat i stolperne og kiggede sig omkring. I sammen nu sprang Torbjørn frem, jog med fuld kraft spyddet i Atle – stødte det tværs igennem ham. Idet Atle blev ramt sagde han: »De bliver almindelige, de brede spyd!« Med de ord faldt han død ud over tærskelen.«

Ingen store ord i døden og lidelsen. Kun disse nøgterne, konstaterende sætninger. En stolt humor springer ud af fortællingen. Denne stil har Laxness laant og lært af. Vil man nogen sinde glemme de to spedalske fra *Islands klokke?* – og dog staar der kun fem linjer om dem: »Den ene var glat med blottede fingerknogler, den anden fuld af knuder og saar: de sad paa hug med sorte hovedtørklæder under en stak faaregødning, holdt hinanden i haanden og *priste Vorherre*«.

Eller vil man nogen sinde glemme Nebukadnezar Nebukadnezarsens jordefærd, en af de morsomste skildringer, Laxness har skrevet om en fattig og ukendt mand, der efter sin død kommer i hænderne paa en flok medicinere: »Ét var vist, han blev parteret med videnskabelig nøjagtighed, og vi betragtede ham med større interesse indvendig, end han nogen sinde var blevet beskuet udvendig i levende live«. Der bliver lagt sten i hans kiste, for at han kan blive begravet pro forma, og præsten holder en tale over stenene, som han ved en misforstaaelse tror er en gammel dame. Helt ind i døden og fortvivlelsen lyser denne humor.

I *Det genfundne paradys* fortælles om pigen Stenbjørg, som om bord paa Amerikabaaden forelsker sig i en ung polak. De kan ikke tale hinandens sprog, men han bruger et polsk ord, der i hendes øre lyder som: Et-minut. Det bliver det ord, der forbinder dem i deres kærlighed, det eneste, de siger til hinanden: et-minut. Den unge polak har en ven, som Stenbjørg er bange for. Han har hareskaar, og han skræmmer hende. Hendes unge polak kommer en nat ned i hendes kahyt. De oplever kærligheden, og det hedder: »I dette øjeblik, som meget vel kunne favne et helt menneskelivs sande tema, lød ingen andre ord end disse: Et-minut.«

Da det bliver lyst, ser Stenbjørg, at det er manden med hareskaaret, der ligger ved hendes side.

Bag denne vittige beretning om de to elskende, der kun kunne ét ord til fælles, ligger den dybeste fortvivlelse. En myte om kærlighedens fattige sprog: Et-minut.

Laxness' humor er ikke blot en sproglig figur, men en maade at se livet an paa. Laxness er humorist efter den kierkegaardske definition: »Det første er smerten i det humoristiske, det andet er spøgen; deraf kommer det, at man baade græder og ler, naar humoristen taler. Han rører eksistensens hemmelighed i smerten, men gaar saa hjem igen. Det dybsindige er, at han fatter lidelsen sammen med det at eksistere, og at derfor alle mennesker lider, saa længe de eksisterer«.

Dagens Nyheder, 10. marts 1961